

ФАКТОР ЄС В МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті проаналізовано фактори і форми впливу Європейського Союзу на процеси демократизації у країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема форми економічної підтримки (програма PHARE); європейські асоційовані угоди як форми політичної підтримки; Копенгагенські критерії як політичні вимоги членства; адаптація законодавства до норм і стандартів ЄС; форми моніторингу виконання критеріїв членства (Біла книга); форми культурної підтримки та програми реформування системи державного управління і входження у європейський адміністративний простір; реалізація комунікативної стратегії і культивування переваг членства в ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, Центрально-Східна Європа, етапи розширення ЄС, політична модернізація, критерії членства в ЄС.

Зеленько Г.И. Фактор ЕС в процессах модернизации в Центральной и Восточной Европе

В статье проанализировано факторы и формы влияния Европейского Союза на процессы демократизации в странах Центральной и Восточной Европы. В частности, формы экономической поддержки (программа PHARE); европейские соглашения об ассоциации как форма политической поддержки; Копенгагенские критерии как политические требования к членству; адаптация законодательства к нормам и стандартам ЕС; формы для контроля за выполнением критериев членства («Белая книга»); формы поддержки культуры, программы реформирования государственного управления и вступления в европейское административное пространство; реализация коммуникативной стратегии и культивирование преимуществ членства в ЕС.

Ключевые слова: Европейский Союз, Центральная и Восточная Европа, этапы расширения ЕС, политическая модернизация, критерии членства в ЕС.

Zelenko G.I. The EU Factor in Modernization Processes in Central and Eastern Europe

The factors and forms of influence of the European Union on the processes of democratization in Central and Eastern Europe countries were analyzed in the article. In particular, forms of economic support (PHARE program); European Associated Agreements as a form of political support; Copenhagen Criteria as Political Requirements for Membership; adaptation of legislation to EU norms and standards; forms for monitoring the fulfillment of membership criteria (White Paper); forms of cultural support and the program of public administration reforming and entry into the European administrative space; realizing a communicative strategy and cultivating the benefits of EU membership.

Key words: European Union, Central and Eastern Europe, stages of EU enlargement, political modernization, criteria for EU membership.

Траєкторії розвитку країн, які донедавна належали до так званого «соціалістичного табору» демонструють принципово різні траєкторії розвитку і формування різних типів політичних режимів – від консолідованих демократій в країнах Центрально-Східної Європи та

Балтії, свідченням чого є їх вступ до ЄС та НАТО, до відверто авторитарних політичних режимів у центральноазійських республіках, Білорусі та Росії. Цей факт спонукає до вивчення факторів, які вплинули на траєкторії розвитку посткомуністичних країн, зокрема яку роль відіграв фактор «колективного Заходу» у модернізаційних процесах цих країн, окремі аспекти якого проаналізуємо у цій статті.

Для наочного підтвердження цього твердження наведу таблицю, яка відображає стан розвитку демократії у деяких посткомуністичних країнах – тих, які демонструють найкращі і найгірші результати.

Таблиця 1

**Розвиток демократії в окремих посткомуністичних країнах
(2017) [1]**

Країна	ЕП	ГС	НМ	НДУ	МДУ	ПЗНС	К	Інтегральний індекс демократії
Чехія	1,25	1,75	2,75	2,75	1,75	1,75	3,50	2,21
Польща	1,50	1,50	2,75	2,75	1,50	2,75	3,50	2,32
Словаччина	1,50	1,75	3,00	3,00	2,50	2,75	3,75	2,61
Угорщина	2,75	2,50	3,75	4,00	3,00	3,00	4,00	3,29
Україна	3,50	2,25	4,00	5,75	5,25	6,00	6,00	4,61
Грузія	4,50	3,75	4,00	5,50	5,50	4,75	4,50	4,61
Росія	6,75	6,50	6,50	6,75	6,26	6,50	6,75	6,57
Казахстан	6,75	6,50	6,75	6,75	6,50	6,50	6,75	6,64

(ЕП – електоральний процес, ГС – громадянське суспільство, НМ – незалежні медіа, НДУ – національне демократичне управління, МДУ – місцеве демократичне управління, ПЗНС – правові засади та незалежність судочинства, К – корупція. Показники вимірюються за 7-бальною шкалою, де 1 – найвищий показник, а 7 – найнижчий).

Як видно з таблиці, найкращі результати процеси демократизації мають у країнах, які потрапили у сферу впливу «колективного заходу». Це дає підстави стверджувати про можливість успішного експорту демократичних інститутів, звісно, за умови належного їх сприйняття й суспільством, й елітами.

Інтеграційні процеси, які відбуваються у світі, справляють безпосередній вплив на суспільно-політичні процеси у країнах-членах інтеграційного утворення. Одним з найбільш успішних інтеграційних

проектів у світі небезпідставно вважається Європейський Союз. Його переваги в тому, що інтеграція, яка розпочалася на європейському континенті у другій половині ХХ ст. з економічної сфери з метою протидії експансії США на європейські ринки, нині перетворилася у політичний процес, об'єднання на основі загальнолюдських демократичних цінностей. Приєднання до ЄС автоматично передбачає певний рівень розвитку політичної, економічної і соціальної систем, а досягнення критеріїв членства ніби підтягує країну-кандидата до вищого стандарту, оскільки євроінтеграційний процес зачіпає саме соціокультурну і політичну сфери, досягти критеріїв членства неможливо суто технічно без якісної трансформації суспільства.

Розширення ЄС безпрецедентне з точки зору набуття у ньому членства країн, які протягом тривалого часу належали до іншого типу політичного режиму. Досягнення цими країнами критеріїв членства і вихід за багатьма параметрами на показники західноєвропейських демократій свідчить про можливість застосування інституційних механізмів, які дали можливість стимулювати модернізаційні процеси, не тільки в соціально-економічній, а й у політичній та соціокультурній сферах.

Зауважу, що у політологічній літературі є різні точки зору на цей процес, однак нині (з огляду на розвиток пострадянських країн) більшість дослідників погоджуються, що фактор «колективного Заходу» став тим запобіжником, який унеможливив формування кланово-олігархічних політичних режимів. «У випадку країн ЦСЄ євроінтеграційний процес і взяття ряду зобов'язань як соціально-економічного, так і політичного характеру створило сприятливу «зовнішню демократичну преференцію», яка тим самим слугує «обмежувачем для агресивних стратегій кожної політичної сили» і є фактором під впливом якого змінюються інституційні умови у різних сферах держави, стверджує М.Розов [2, с.149]. В.Гельман так само стверджує, що розширення у 2000-х рр. і тиск з боку ЄС виявилися своєрідним «антидотом» для східноєвропейців, що дозволило їм не скотитися у неопатримональний режим й уникнути деформацій політичної системи [3].

«Країни Центральної та Східної Європи, які отримали після розпаду СРСР повну самостійність, побачили у можливості приєднатися до західних клубів неймовірно дієву противагу тиску давнього радянського/російського гегемона», стверджують американці Т.Колтон і

С.Чарап. Раптовий розвал радянського блока і самого СРСР дало їм можливість, відмовившись від лавірування між державами, переорієнтуватися на західний альянс, який виявився переможцем, а потім проскочити в членство там і навіть в число країн, які претендують на перші ролі в блоці. Навіть дещо втративши у силі руху останнім часом, в цілому розширення НАТО та ЄС все ж сприяло розвитку міцних і плюралістичних ринкових демократій. «Модульна» модель дозволила обом організаціям реформувати інститути управління і ввести західні норми в країнах, які побажали «повернутися до Європи». «Модульна» модель стала одним із ключових факторів трансформації величезної території посткомуністичної Європи. Коли розширення НАТО і трохи пізніше ЄС стало реальним, країни Центральної та Східної Європи, включаючи прибалтійське тріо, були повністю абсорбовані західної системою [4, с.46-47].

У випадку подібних зовнішніх преференцій країни стикаються з дилемою – делегування власного суверенітету чи самостійний транзит з не дуже зрозумілим і гарантованим результатом? Неможливо заперечувати, що зовнішнє кредитування і вкрай висока фінансова чи політична залежність від країн-партнерів, наслідком чого є обмеження політичного суверенітету – не найкращі умови функціонування держави. Але у випадку посткомуністичних країн – це радше плюс, ніж мінус. Адже тут важливо враховувати можливу альтернативу. І у разі відсутності фактору «колективного заходу» – альтернативою могло б бути формування неопатримоніальних режимів з усіма загрозами і ризиками для регіону в цілому.

Звісно, «зовнішні демократичні преференції» у вигляді колективного Заходу не гарантують швидкої демократизації і тільки від країни залежить у що роль «колективного заходу» буде конвертована, однак ці впливи створюють істотні обставини, під впливом яких недемократичні режими вимушено трансформуються.

Проте розширення ЄС не слід розглядати як процес одностороннього нав'язування або й експансії західних стандартів і процедур посткомуністичним країнам. Саме таку точку зору часто висловлюють противники розширення. За змістом процес розширення ЄС і НАТО є радше процесом конвергенції, який передбачає певні інституційні і соціокультурні зміни всередині країн, які представляють інтеграційне

ядро, є членами інтеграційного утворення, яке розширятиметься. Без подібних змін відбувається тільки зовнішній вплив на країни-апліканти з боку країн-членів інтеграційного утворення. У цьому сенсі не варто спрощувати проблему, розглядаючи цей процес лише як односторонній вплив на країни-апліканти. Так, за висновком Г.Перепелиці, розширення ЄС не було можливим без фундаментальної реформи ЄС. Постійний процес реформ, який почався з підписанням Договору про Європейський Союз у 1992 р. і завершився в Ніцці у 2001 р., підготував ЄС до розширення на Схід. Договір про реформу був, звичайно, не тільки про розширення, але й передбачав перегляд європейських інституцій, що було необхідно для плавного включення в ЄС дванадцяти країн Східної та Центральної Європи [5, с.132].

Як відомо, внутрішньополітичні процеси в країнах ЦСЄ, які розпочалися з «оксамитових революцій» у 1989–1990 рр., розпаду Організації Варшавського договору, Ради економічної взаємодопомоги та СРСР у 1991 р. створили передумови для переорієнтації зовнішньої політики цих країн зі Сходу на Захід. У випадку країн ЦСЄ, маємо модель «скоординованого руху» в ЄС та НАТО. Зокрема задля цього у 1991 р. було утворено Вишеградський трикутник у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Угорщини (після розпаду Чехо-Словаччини у 1993 р. існує у форматі четвірки), основною метою діяльності якого була: «координація дій в області зовнішньої політики і поглиблення відносин з європейськими інститутами та міжнародними організаціями; взаємодія у сфері безпеки; поглиблення економічних зв'язків, взаємовигідних торгівельних відносин та подальша співпраця у сфері захисту прав людини і національних меншин, екології, енергетики, інфраструктури та інформації» [6, р.57].

Слід звернути увагу й на те, що перші кроки у напрямі ЄС були зроблені самими країнами Вишеградської групи. Щоправда подібні рішення євроскептики називають рішеннями еліт, а не усього суспільства. Тому в даному випадку подібний крок урядів слід розцінювати як гру на випередження. Власне в цьому й проявилось стратегічне мислення В. Гавела, Л.Валенси та інших лідерів країн ЦСЄ. Водночас, як свідчать дані соціологічних опитувань, найвищий рівень єврооптимістів у країнах ЦСЄ спостерігався на початку-середині 1990-х рр. і сягав 80-90%, що підтверджує – еліти таки виражали волю суспільств [7].

Фактор ЄС для країн Вишеградської Європи полягав у формуванні цілісної програми реформ та ресурсній підтримці при їх проведенні – стратегії інтеграції нових членів, спрямованій насамперед на створення нормативно-правової інфраструктури інтеграційного процесу. У цьому процесі можна виокремити ряд етапів, кожен з яких відображає певний етап еволюції відносин ЄС з країнами-кандидатами, а також розробку й реалізацію основних положень узгоджених інтеграційних стратегій урядів цих країн.

На першому етапі (1989–1991) країнами ЦСЄ було декларовано намір розпочати масштабний геополітичний проект «повернення до Європи», а ЄС – готовність пошуку форм інтеграції. Це період економічного проникнення на ринки ЄС і створення інститутів економічної співпраці. Широка економічна підтримка реформ у країнах ЦСЄ з боку ЄС здійснювалася в межах програми PHARE, яка мала на меті саме надання фінансової підтримки, здійснення економічних експертиз й залучення інвестицій для проведення економічних реформ, а пізніше стала головним фінансовим інструментом реалізації стратегії розширення ЄС на Схід.

Бюджет програми на початку 1990-х рр. складав близько 1 млрд. єко на рік. Так вже у 1992 р. майже половина експорту країн ЦСЄ припадала на країни ЄС, у той час як частка експорту, яка припадала на країни колишньої РЕВ впала до однієї п'ятої. Крім того, динамічно зростав рівень західноєвропейських інвестицій у країни ЦСЄ [8, с.96]. Завдяки цьому в економічному секторі суспільства були сформовані умови для розвитку недержавних фінансово-економічних структур, банків, підприємств з іноземним капіталом, приватних підприємств, фондів, бірж.

Другий етап (1992–1993) характеризується початком політичного діалогу ЄС і країн-потенційних кандидатів. Основою для інтенсифікації політичної співпраці стали Європейські асоційовані угоди. В цей же період були визначені критеріїв членства в ЄС. Цьому не останньою чергою сприяв факт перебування при владі у країнах ЦСЄ сил ліберал-демократичного спрямування, традиційно налаштованих на Європу. Завдяки цьому політичні партії, які масово з'являлися у країнах ЦСЄ саме на початку 1990-х рр. у своїх програмах змушені були орієнтуватися на майбутнє, залишаючи на другому плані положення і дискусії щодо колишнього суспільно-економічного ладу. Також в цей період

спостерігається масове проникнення міжнародних громадських організацій в країни ЦСЄ через створення регіональних підрозділів, наприклад, «AmnestyInternational», «Лікарі без кордонів», екологічні рухи тощо.

Третій етап (1994–1997) розпочався з подання заяв держав-кандидатів на вступ до ЄС. Тоді ж було проведено комплексну оцінку суспільно-політичних перетворень в країнах-претендентах і на основі контролю відповідності стану внутрішніх інституційних реформ критеріям членства було прийнято рішення щодо їх спроможності прийняти на себе зобов'язання членства. Відомо, що критерії членства у ЄС від країн ЦСЄ вимагали поряд з досягненням певних економічних стандартів відповідного рівня консолідації демократії (гарантії відкритості і прозорості політичного процесу).

Для країн-неофітів – вихідців з соціалістичного блоку були розроблені спеціальні політичні вимоги членства, відомі як копенгагенські критерії. Їх вимоги зводилися до необхідності стабільного функціонування політичних інститутів, незалежного судочинства, прозорих і демократичних виборів, незалежних ЗМІ, дотримання прав і свобод громадян, механізмів захисту національних меншин – тобто інститутів, які забезпечують функціональність демократії.

Поряд з визначенням критеріїв членства Європейська комісія (ЄК) створила критерії оцінки відповідності країн-неофітів, а також деталізувала етапи їх досягнення. Крім того, країни ЦСЄ підлягали періодичному моніторингу ЄК. Паралельно було прийнято Білу Книгу (1995) – програму гармонізації законодавства у сфері внутрішнього ринку країн-кандидатів. Також з початком переговорів про вступ і прийняття програм Партнерства держави-кандидати розробили Національні програми підготовки до членства в ЄС з метою імплементації програм Партнерства при приєднанні [9, с.146-157].

Паралельно розвивалася дво- і багатостороння співпраця у культурній сфері. Зокрема, при реалізації культурних програм перевага фінансуванню за програмою PHARE надавалась співробітництву недержавних організацій та індивідуальних учасників, що спричинило своєрідне запозичення західноєвропейських підходів при формуванні громадських організацій. За відсутності досвіду артикуляції власних інтересів представниками громадських організацій це позитивно позначилося на загальному розвитку громадянського суспільства.

Особливе місце у політико-правовому забезпеченні модернізаційного процесу відіграла вимога Копенгагенського саміту про створення державою-кандидатом необхідних умов для інтеграції шляхом інституційних реформ з метою імплементації правових норм ЄС до національних законодавств та їх ефективної дії через застосування адміністративними та судовими органами.

Завдяки чіткій інституційній політиці в країнах ЦСЄ були створені запобіжники для формування монополій в економіці з наступним зрощенням політики і бізнесу, завдяки чому, на переконання автора, ці держави уникнули істотних деформацій демократичних інститутів і утвердження кланово-олігархічних політичних режимів, як це сталося у більшості пострадянських республік.

Для модернізації системи державного управління в країнах ЦСЄ важливе значення мала політика у галузі державного управління, спрямована на створення органів державного управління, здатних ефективно виконувати свої функції вже у межах ЄС.

Процес входження в «Європейський адміністративний простір» передбачав: розвиток законодавчої бази (прийняття законів про державну службу та інших актів, які закладають основу діяльності органів державного управління); адміністративну реструктуризацію, яка веде до формування і вирівнювання інституційних структур держав; розвиток людських ресурсів за рахунок проведення ефективної регіональної політики, спрямованої на економічне вирівнювання регіонів; створення ефективної системи підзвітності з акцентом на системі внутрішнього і зовнішнього фінансового контролю; крім того, країни-аплікати мали б провести регіоналізацію, оскільки інструментарій, організація і фінансування регіональної політики ЄС передбачають оновлення регіонального поділу і системи територіального поділу з тим, щоб оптимально здійснювати регіональну політику, без чого неможливий розвиток людських ресурсів [10, с.56].

Наступним «кроком назустріч» з боку ЄС був Ессенський саміт Європейської Ради (грудень 1994), на якому було прийнято «стратегію вступу», і заплановано заснувати структуровані відносини з асоційованими членами з метою прискорення їх вступу до ЄС. Стратегія передбачала забезпечення інституційних умов належного функціонування розширеного ЄС, а її основним елементом була визначена імплементація

внутрішньосоюзних норм і регулюючих правил асоційованими державами-кандидатами [11]. Цю функцію мали виконувати вже існуючі згідно з Європейськими угодами політичні інститути – асоційовані ради, асоційовані комітети, спільні парламентські комітети.

Свою чергою, імплементація союзних правових норм проводилася паралельно з адміністративною реформою, що створювало аналогічний західноєвропейському механізм їх застосування. Децентралізація, як основна ідея реформи державного управління в країнах ЦСЄ включала передання влади з центрального на місцевий рівень, відмову держави від надання певних видів суспільних послуг і передання їх бізнесу або громадським інституціям. Тим самим було змінено систему поділу влади і розширено форми участі громадян у суспільному житті на місцевому рівні через використання прийомів безпосередньої демократії. У поєднанні з пропорційною або змішаною виборчою системою, контролем над представницькими і урядовими інститутами місцева влада поступово стала утверджуватися в якості ключового елементу політичної системи. Так, створення місцевих рад призвело до зміни у структурі й процедурах державного управління. Нові відносини започатковувалися й у відносинах між центральною і місцевою владою за допомогою розподілу між ними функцій, розробки механізмів контролю і аудиту, збільшення впливовості обраних рад і мерів у здійсненні місцевої політики.

Критеріями відповідності політичним умовам членства у ЄС визнано методикою ЄБРР. Згідно з методикою ЄБРР, стан демократії характеризувався такими індикаторами, як вільні вибори, підзвітність виконавчої влади законодавчій і електорату, обов'язок уряду і публічної влади діяти згідно з конституціями і законами, незалежність судової влади, рівність перед законом, захист національних меншин, справедлива кримінальна процедура, свобода слова, свобода асоціацій, мирних зборів, свобода релігії, пересування, право на приватну власність, право на участь у професійних спілках.

Тим самим Європейські угоди 1990-х рр. виявилися основними правовими інструментами реалізації інтеграційних стратегій країн ЦСЄ. Прагнення виконання Копенгагенських критеріїв обумовила послідовність внутрішньої та зовнішньої політики – демократичність суспільних перетворень, зміцнення громадянського суспільства, глибокі ринкові

трансформації та поглиблення політичного співробітництва з державами ЄС.

Після Люксембурзького саміту ЄС у грудні 1997 р. політику розширення було названо офіційною політикою ЄС, яка спрямовувалася на проведення широкого переговорного процесу як на двосторонньому рівні між державами-кандидатами, так і на загальноєвропейському рівні, що означало початок – четвертого – етапу розширення ЄС. У процесі проведених заходів відбувся багатосторонній обмін думками і обговорення проблем розширення та поглиблення євроінтеграції «державами-однодумцями». Показово, що це була публічна дискусія з широким залученням громадських організацій.

Таким чином до 2000 р. підготовка політичних інституцій і держав-членів ЄС і держав-кандидатів здійснювалася у двох напрямках: реалізації підсиленої додатковими політичними та фінансовими інструментами передвступної стратегії та проведенні переговорів про вступ. При реалізації цієї стратегії у державах-кандидатах були реформовані, у першу чергу, політичні інститути, державне управління, врегульовано економічні відносини, внутрішній ринок, сільське господарство, транспорт, соціальна сфера, охорона навколишнього середовища, регіональна політика. Доступ до освітніх програм, програм професійної підготовки, наукових досліджень надавав можливість представникам країн ЦСЄ формувати професійні навички на зразок західноєвропейських, сприяв впровадженню союзних правил фінансування проектів в зазначених галузях тощо.

Необхідність імплементації єсєвського законодавства спонукала держави-кандидати до створення ефективного політико-правового механізму імплементації. Започаткована у травні 1998 р. програма Твінінг мала на меті створення системи управління, підготовку і перекваліфікацію широкого кола державних службовців і працівників недержавного сектора економіки, впровадження сучасних методів державного управління.

Результатом застосування цієї програми стало те, що у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині стан з впровадження європейських стандартів був визнаний задовільним. Проте, за висновками багатьох дослідників, нова стратегія розширення ЄС відтепер базувалася на визнанні геополітичної ролі в сучасній Європі усіх без винятку країн регіону, оскільки, якщо брати до уваги економічні показники, лише Польща, Угорщина і Чехія – мали розглядатися як такі, що суттєво

наблизилися до стандартів Євросоюзу, припускаючи перспективу безумовного збереження ними темпів економічного зростання [11, с.130].

Наступний – п'ятий етап процесу євроінтеграції розпочався з прийняття розробленої Єврокомісією комунікативної стратегії, реалізацію якої було заплановано на 2000–2006 рр.

Метою цієї стратегії було забезпечення населення держав-членів ЄС інформацією про цілі, завдання та наслідки вступу до ЄС нових країн, а також сприяння усвідомленню політичними лідерами й громадянами держав ЦСЄ прямого зв'язку суспільних перетворень з перспективою вступу останніх до ЄС. Щодо останніх, то передбачалося наступне: покращити розуміння громадянами держав ЦСЄ принципів, цілей і перспектив ЄС, методів функціонування його інститутів; пояснити політичний зміст і економічні переваги членства в Союзі кожної з держав-кандидатів; довести як урядовцям держав-кандидатів, так і їх «пересічним громадянам», що існує прямий зв'язок між динамічною підготовкою до вступу і прогресом на переговорах [12, р.1].

Для культивування ідеї членства залучалися у тому числі й громадські організації, за сприяння яких передбачалося прискорити процес імплементації союзних правових норм до законодавства держав-кандидатів, завершити адміністративну реформу, виконати решту зобов'язань щодо підготовки до майбутнього членства в ЄС. Для цього у державах кандидатах створювалися спеціальні групи, до яких входили «лідери громадської думки», зацікавлені представники бізнес-еліти і члени неурядових організацій.

Саме за рахунок залучення громадських організацій, фондів, ЗМІ проводилася робота по культивуванню переваг членства у ЄС. Саме громадські організації відіграли провідну роль у завершенні референдумного процесу. Серед напрямків їх роботи: інформаційно-просвітницька робота громадських організацій в умовах, коли рівень довіри суспільства до владних інститутів, особливо це стосується Польщі, суттєво знизився; агітаційна кампанія у мас-медіа, акції різноманітних бізнес-структур, чий бізнес орієнтований на країни ЄС; створення громадських пропагандистських пунктів і багато іншого. Тобто комунікативна стратегія розширення ЄС носила характер широкого публічного обговорення. У ході її реалізації було проведено численні дослідницькі роботи, громадські слухання, конференції, медіа-проекти та

тренінги для журналістів, проекти для молоді, інших неурядових організацій, співпраця з органами державної влади, проекти у сфері транскордонного співробітництва.

Наслідком комунікативної стратегії стало скорочення числа громадян, які негативно ставилися до процесу розширення ЄС. Також під впливом заходів, підпорядкованих меті інтеграції, відбулися докорінні зміни і у структурі масової свідомості в країнах ЦСЄ. Зокрема, виборчі процеси набули рис конкуренції програм політичних партій, а не цінностей.

З початком демократичних трансформацій країни ЦСЄ відповідними правовими актами підтвердили курс на забезпечення прав людини кожному своєму громадянину, ратифікувавши «Європейську конвенцію з прав людини», приєдналися до «Рамкової конвенції про захист національних меншин», «Європейської хартії місцевого самоврядування», «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», «Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права», «Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації», «Конвенції про права дитини» тощо. Це засвідчило бажання імплементації європейських стандартів прав людини в національне законодавство країн ЦСЄ.

Як відомо, у рамках євроінтеграційного процесу було передбачено масштабну адаптацію законодавства країн ЦСЄ до європейських норм, зокрема забезпечення прав людини, стало прийняття нових цивільних, та цивільно-процесуальних, кримінального та кримінально-процесуальних кодексів, як заходів, необхідних для забезпечення прав людини. Згодом проблема забезпечення прав людини в країнах ЦСЄ стала предметом численних моніторингів відповідних інституцій ЄС, що стимулювало консолідацію демократії.

Підсумовуючи значення процесу євроінтеграції в країнах ЦСЄ, очевидно, що у цьому випадку євроінтеграційний чинник виявився своєрідним дисциплінуючим фактором насамперед для урядів цих країн, які завдяки детально розробленим програмам досягнення критеріїв членства унеможливили формування гібридних політичних режимів у цих державах. Саме завдяки детальним інституційним механізмам, які імплементовувалися – адже прямо чи опосередковано, але політика урядів країн регіону тривалий час підпорядковувалася реалізації

євроінтеграційної стратегії та виконанню формальних критеріїв членства у ЄС, «фактор ЄС» став своєрідним каталізатором для вкорінення демократичних інститутів – демократичної політичної системи, ринкової економіки, впливового громадянського суспільства і загалом конкурентного політичного середовища.

Тобто євроінтеграційний досвід країн ЦСЄ – це насамперед інституційні зміни внутрішнього характеру – механізмів ухвалення політичних рішень, механізмів інкорпорації політичного класу, механізмів політичного контролю і політичної відповідальності, узгодження інтересів тощо. Тобто інструментів, які б уможливили конструктивний екзогенний вплив. Без створення належної інфраструктури, здатної реалізувати стратегію євроінтеграції, неможливо досягти реальних результатів.

Використані джерела та література:

1. Таблица складена автором: Джерело: Freedom in the world 2017: democratic breakthroughs in the balance. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2017>
2. Розов Н.С. Неопатримониальные режимы: разнообразие, динамика и перспективы демократизации / Н.С. Розов // Полис. – 2016. – № 1. – С. 139–151.
3. Гельман В. Патрональная политика: динамика режимов Евразии в сравнительной перспективе (Рецензия на книгу Г.Хейла «Patronalpolicy») // Ponars Eurasia. – Режим доступу: http://www.ponarseurasia.org/ru/article_20170816_Gelman
4. Колтон Т. Украинский кризис: Победителей нет / Тимоти Колтон, Сэмюэль Чарап // Россия в глобальной политике. Спецвыпуск. – 2017. – Декабрь. – 185 с.
5. Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та Україні: порівняльний аналіз / за ред. проф. Г.М. Перепелиці. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2013. – 302 с.
6. Golebski F. The Vishegrad Group // The Polish QuarterlyofInternationalAffeairs. – 1994, Spring. – № 2. – Р. 57.
7. Див.: Candidate countries Eurobarometer 1993–2003. – Режим доступу: <http://europa.eu.int/comm/>
8. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т.3. – Ч.1. – М., 2002. – 396 с.
9. Кравчук І.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І.В. Кравчук, М.В. Парапан. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 319 с.
10. Цветков В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти / В. Цветков, І. Кресіна, А. Коваленко. – К., 2003. – 496 с.
11. Essen European Council: Presidency Conclusion, 8-9 December 1994. – Press Release. – 9/12/1994. – № : 300/94.
12. Communication Strategy for Enlargement, 20 May 2000. – Brussels : The Commission of the European Communities, 2000. – P. 1.